

VÖRÖS ISTVÁN
A MAGYARHOMOROGI HONFOGLALÁS KORI SÍROK
ARCHAEOZOOLOGIAI VIZSGÁLATA

Magyarhomorog-Könyadombon (Hajdú-Bihar m.) az 540 síros X–XII. századi magyar köznépi temetőben a X. századi sírok az ÉNy-i részen kerültek elő.¹ Az első sír (az I. honfoglalás kori lovassír) 1961 júniusában egy rókalyuk kiásása során került elő, és semmisült meg annak Ny-i fele. A leletmentést és a tervásatást 1961 októberétől DIENES István (MNM) vezette.²

A honfoglalás kori temető részben négy lovassír (1., 9., 16. 23.) került elő, mind férfisír. A 15. sírba utólag egy farkas ástak be. A 11. sírban pedig egy sertés foga volt. Az 1. sírt recens kori, a 9. és 15. sírt korabeli beásással bolygatták meg. A temető területén rézkori, kelta, szarmata és Árpád kori objektumok is feltárással kerültek.

Az állatmaradványok az MNM Archaeozoológiai Gyűjteményében találhatók (honfoglalás kori anyag – ltsz.: 61.31.1–20., 63.12.1–64.; rézkor, kelta, Árpád kori anyag – ltsz.: 64.15.1–3., 68.18.1–115.).

1 SÍR. FÉRFI LOVASSÍR.

Előkerülésekor feldúlt, részben megsemmisült, 1961.

Ló részleges csontváza. A sír Ny-i fele megsemmisült. A K-i végében fekvő ló-maradványokat is szétdúlták, illetve kiszedték. Helyi megfigyelés szerint a ló feje az emberi csontváz lábfején (lábfejek végén?) ca. 20 cm-rel a sír alja felett Ny-i tájolásban az állán, négy lábvége részben alatta, részben mellette - vele azonos irányban - feküdt. A ló feje lekantározva.³

Ló-maradványok (Ltsz.: 61.31.1–20.)

A koponya összeroppant, töredékes. A fogazat: di^{1-3} , P^1 , dp^{2-4} , M^{1-2} . A farkasfog (dens lupinus, P^1) kiesett, alveolusa a dp^2 oralis csúcsa lingualis oldalán található. A di^3 korona ép, az M^2 áttörte az alveolus falát, de nem nőtt sorba, rágófelülete még nem kopott. A töredékes mandibula hosszú, alsó éle egyenes, a corpus mandib.

alacsony. A fogazat: di_{1-3} , dp_{2-4} , M_{1-2} . Az M_2 még nem nőtt sorba, rágófelülete még nem csorbult/kopott. Végtagok: 5 sin. - 1 dext. carpale, sin.-dext. mc., mc_{2+4} , sin. ph.I., dext. ph.I.-II.-III.; 3 sin. - 4 dext. tarsale, sin.-dext. astragalus-calcaneus, mt., mt_{2+4} , ph.I.-II.-III., 8 sesamoideum sup. A mc-ok prox. epiph. ízületi felületei porózusak. A bal oldali astragalus külső hengerén - a bokaizület bontásakor keletkezett - vágási-faragási nyomok találhatóak.

A ló neme: a csontok sculpturája alapján - mén, életkora a foggarnitúra statusa alapján $1\frac{1}{2}$ - $1\frac{3}{4}$ év (18-21 hó). A ló marmagassága, testalkata: a négy metapodium (2 mc/2 mt) hosszmeretéből számított (VIT 1952) marmagassági érték 135,6 cm, alacsony testmagasságú. A metapodiumok és az ujjcsontok relatíve rövid karcsúak. A mc-ok karcsúsági index értékei 13,3 (sin.) - 13,7 (dext.), még a vékony és a karcsú átmeneti stádiumban vannak. A mc/mt husszúsági méretarány értéke 83,33. A patacsontok (ph.III.) kicsik. A ló mortalitása: ősz és tél között (okt/nov. - jan/febr.).

9. SÍR. FÉRFI LOVASSÍR.

Kirabolt, feldúlt, nagyrészt megsemmisült, 1962.

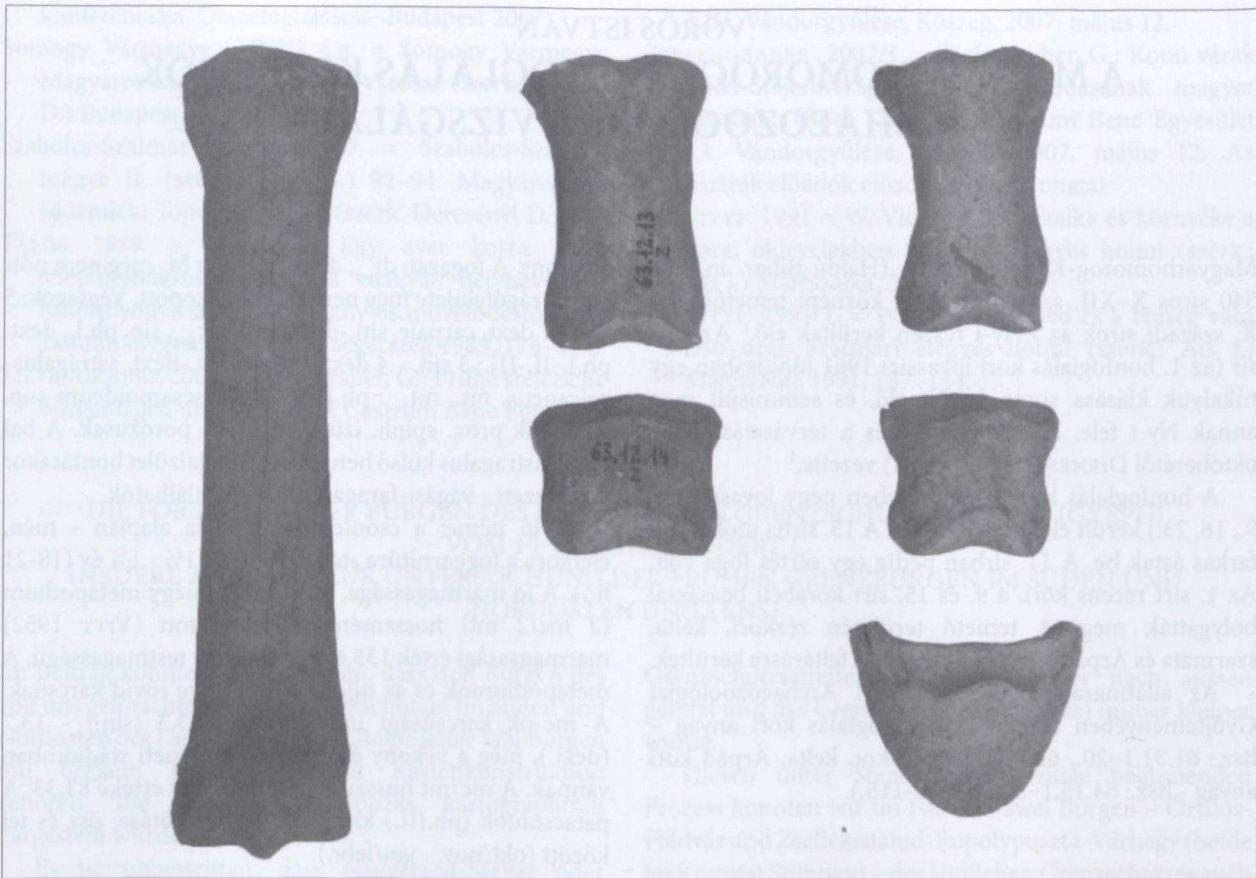
Ló részleges csontváza. A sírrablás során az elhunyt testrészeit is, és a ló maradványait is szétdúlták. Az emberi csontváz lábszárcsontjai (tib.) kivételével - ami a helyükön maradtak - az összes többi ember-, és ló-csontokat a sír közepére dobták. A ló állkapcsa, és az arról leemelt koponya a sír közepén ca. DNy-ÉK irányban az állán, illetve a szájpaddás-fogsorán feküdt. Egy hátulsó patacsont (ph.III. post.) az emberi csontváz jobb oldali lábfeje mellett (D-re) volt. A ló feje az emberi csontmaradványok fölött, a felszín alatt 42 cm-re került elő. A szétszedett ló feje mellett (K-re) az emberi csontváz egyik combcsont töredéke feküdt. A ló sírpozíciója ismeretlen.⁴

1 Kovács 1997, Abb.5.

2 Patay, P. MNM. At. X. 268. 1961., DIENES 1962a., Az ásátás kutatástörténetét lásd Kovács 1997. Az archaeozoológiai anyag megemlítése nélkül, 2.3. fejezet, p.370.

3 DIENES 1962b.

4 DIENES 1963. Az ásátási dokumentációk megtekintésére először Dienes Istvántól kaptam engedélyt (1991. április 8-án), majd az ásátási rajzokat Kovács Lászlótól faxon (1996. júl. 10-én), illetve xerox másolatban kaptam meg. Dienes Istvánnak még akkor megköszöntem (Vörös 1990, 132. 23. láb.), Kovács Lászlónak most köszönöm meg önzetlen segítségét.

1. kép Magyarhomorog-Könyadomb. A 9. honfoglalás kori sír ló-maradványai: dext. mc., ph.I.-II., dext. ph.I.-II.-III.

Ló-maradványok (Ltsz.: 63.12.1-18., 1. ábra)

A koponya összeroppant, töredékes és hiányos. A sírrajz alapján a lókoponya hosszú, széles. A széles agykoponya lapos. Az orrhát keskeny. A fogazat: I¹, di²⁻³, P¹⁻³, dp⁴, M¹⁻². Az M³ az alveolus falát áttörte. A farkasfog (d. lupinus P¹) kiesett, a nagy alveolusa a P² előtt található. A mandibula töredékes hiányos. A fogazat: I₁, d₂₋₃, C, P₂₋₃, dp₄, M₁₋₂. Az M₃ áttörte az alveolus falát, rágófelülete még ép, nem csorbult. Végtagok: dext. mc., ph.I.-II.-III. ant.; sin.-dext. ph.I., sin. ph.II., dext. ph.III. post. Hiányzik a baloldali mellső lábvég (mc.-ph.I.-II.-III.), a kétoldali hátulsó lábközépcsont (mt.) és két ujjcsont (ph.II. dext., ph.III. sin.).

A ló neme a meglévő caninus alapján – mén, életkora a fogazat statusa alapján 2 - 2½ év.

A ló marmagassága, testalkata: a mc. hosszmetérből számított (VIT 1952) marmagassági érték 141, 3 cm, (nagy)közepes testmagasságú. A mc. hosszú, karcsúsági index értéke 15,21, középkarcsú. Az ujjcsontok (ph.I.-II.) hosszúak, a patacsontok (ph.III.) rövid szélesek. A ló mortalitása: tavasz és ősz között (ápr/máj.-okt/nov.).

11. SÍR. FÉRFI SÍR, 1962.

Az emberi csontváz gerincoszlopa mellett jobbra (D-re) 12 cm-re (a tegezen?, alatta?) egy fiatal sertés alsó metszőfoga (I. inf. juvenilis, Ltsz.: 88.107.) volt.⁵

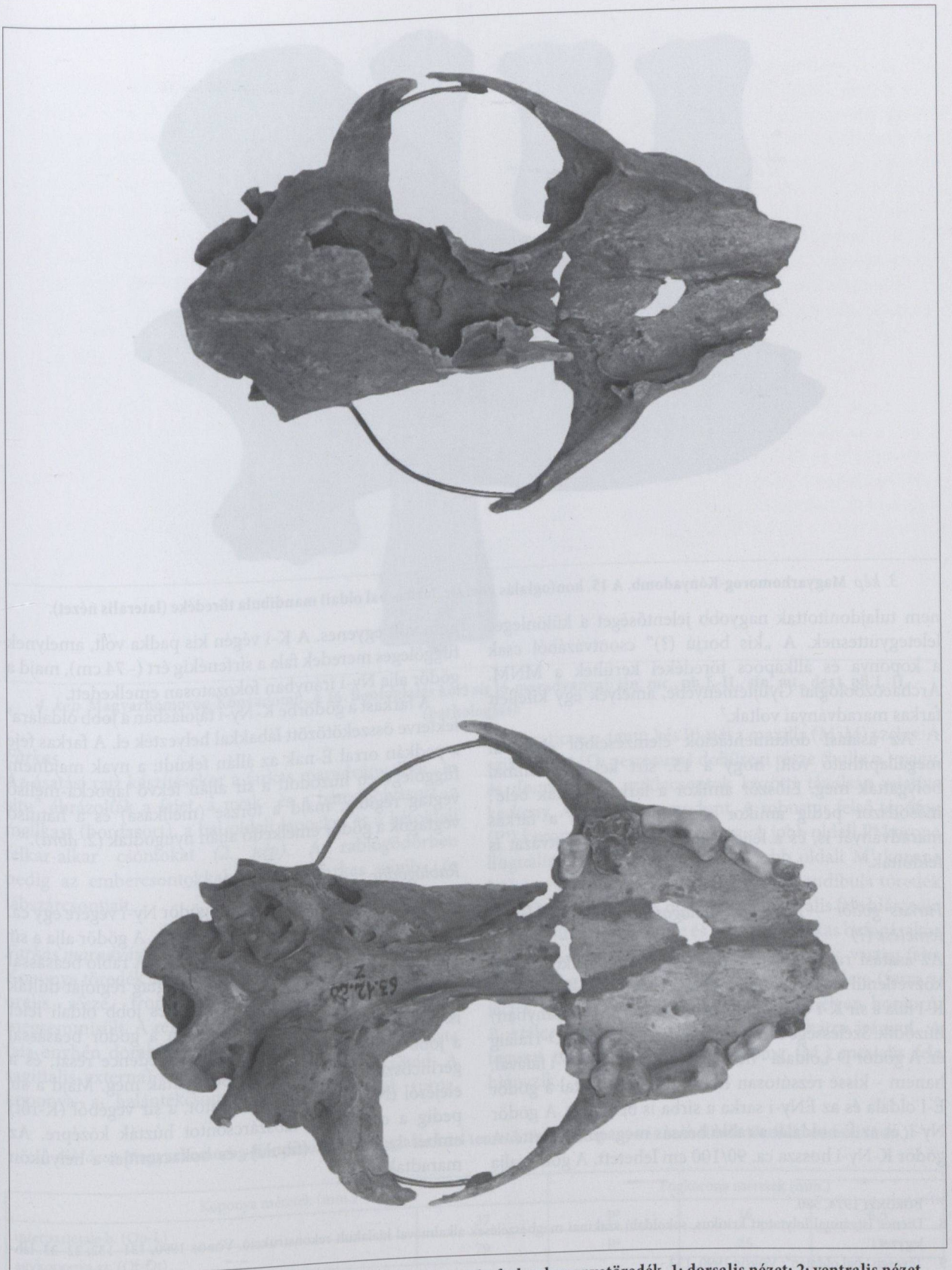
15. SÍR. FÉRFI SÍR.

Sírba ásott farkassal, majd rablással bolygatott sír, 1962. Az ásatási megfigyelés szerint a sír D-i oldalán közepén egy nagyméretű gödörben állatcsontváz feküdt. A gödör alja a sírfenekén túl mélyedt. Az emberi csontváz jobb fele és az állatcsontváz hátulsó fele szétdőlt, illetve összekeveredve feküdt a sírban (2. ábra).

DIENES István a feltáráskor azt feltételezte, hogy a 15. sírba utólag csak egy beásás volt, ami a legújabb korban is történhetett. A gödörben levő csontváz állatfaját nem ismerték fel. A közeli volt tanya ismeretében feltételezték, hogy a gödörben levő állat maradványa a tanyáról származó „kis-borjú (?)” csontváza.⁶ Ezért

5 DIENES 1963.

6 DIENES 1963.

2. kép Magyarhorog-Könyadomb. A 15. honfoglalás kori sír, farkas koponyatöredék. 1: dorsalis nézet; 2: ventralis nézet.

3. kép Magyarhomorog-Könyadomb. A 15. honfoglalás kori sír, farkas bal oldali mandibula töredéke (lateralis nézet).

nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget a különleges leletegyüttesnek. A „kis borjú (?)” csontvázából csak a koponya és állkapocs töredékei kerültek a MNM. Archaeozoológiai Gyűjteményébe, amelyek egy kifejlett farkas maradványai voltak.⁷

Az ásatási dokumentációk elemzéseiből azonban megállapítható volt, hogy a 15. sírt két alkalommal bolygatták meg. Először amikor a farkast „ásták bele”, másodszer pedig amikor a rabló gödörrel a farkas maradványát is, és a lejjebb fekvő emberi csontvázat is feldúlták.⁸

Farkas gödör – A farkas utólagos sír(r)ba helyezése-temetése (?)

Az ásatási rajz alapján a széles, romboid alakú gödröt közvetlenül a 15. sír mellé jobbra (D-re) ásták. A gödör K-i fala a sír K-i végétől Ny-ra 40 cm-re (É-D-i irányban) húzódik. Szélessége ca. 60 cm, ÉK-i sarka ca. a sír D-i faláig ér. A gödör D-i oldala - nem párhuzamos a sír D-i falával, hanem - kissé rézsútosan ÉNy-i irányú. Ezáltal a gödör É-i oldala és az ÉNy-i sarka a sírba is benyúlik. A gödör Ny-i, és az É-i oldalát a rabló beásás megsemmisítette. A gödör K-Ny-i hossza ca. 90/100 cm lehetett. A gödör alja

nem volt egyenes. A K-i végén kis padka volt, amelynek függőleges meredek fala a sírfenekig ért (- 74 cm), majd a gödör alja Ny-i irányban fokozatosan emelkedett.

A farkast a gödörbe K-Ny-i tájolásban a jobb oldalára⁹ fektetve összekötözött lábakkal helyezték el. A farkas feje a padkán orral É-nak az állán feküdt; a nyak majdnem függőlegesen húzódott a sír alján fekvő lapocka-mellső végtag régióig, majd a törzse (mellkasa) és a hátulsó végtagok a gödör emelkedő alján nyugodtak (2. ábra).¹⁰

Rablógödör

A sír felső harmadában a farkas gödör Ny-i végére egy ca. 60 x 60 cm-es szűk rabló járatot vájtak. A gödör alja a sír középvonalában a sírfenek alá mélyült. A rabló beásással nemcsak a farkas ágyéki-, hátulsó végtag régióját dúlták szét, hanem az emberi csontváz teljes jobb oldali felét is. Pontosabban az ember esetében a gödör beásással a jobb oldali fel- és alkar-mellkas-medence részt, és a gerincoszlop alsó harmadát bolygatták meg. Majd a sír elejéről (Ny-ról) a lapockacsontot, a sír végéből (K-ről) pedig a comb-, és lábszárcsontot húzták középre. Az ember szárcsont (fibula)- és bokacsontjai a helyükön maradtak.

7 BÖKÖNYI 1974, 380.

8 Dienes Istvánnal folytatott kritikus, sokoldalú szakmai megbeszélések alkalmával kialakult rekonstrukció. Vörös 1990, 131–132, 22–23. láb-jegyzet.

9 Tervezen „bal oldalán”: Vörös 1990, 133.

10 DIENES 1963, 32–33, 15. sírrajz.

4. kép Magyarhomorog-Kónyadomb. A 16. honfoglalás kori sír ló-maradványai: sin. mc., ph.I.-II., sin. mt., dext. ph.I.-II. (pathológiás).

Farkas

Az ásatási rajz készítésekor a farkas maradványaiból „in situ” ábrázolták a fejet, a nyak- és a hátcsigolyasort, a mellkast (bordasort), a bal oldali lapocka, és a kétoldali felkar-alkar csontokat (2. kép). A rablógödörben pedig az embercsontokkal együtt a farkas comb-, és lábszárcsontjait.

Farkas maradványok (Ltsz.: 63.12.19–21.)

Koponya töredék (2. kép). A koponya teteje (agykoponya oralis része, frontale, nasale-maxilla) az ásatáson megsemmisült. A relatíve keskeny agykoponya alacsony, fala enyhén domború. A vastag nyílirányú taraj (crista sagittalis externa) alacsony. Az interparietale rövid. A koponya a halántékcsontról járomnyúlványánál (proc.

zygomaticus o. temp.) és P⁴-nél a maxilla (M-M) széles. A sziklacsont (O. petrosum) dobüregi része (bulla o.) nagy, és domború. A sziklacsontok közötti távolság relatíve keskeny. A fogazat macrodont. A robustus felső tépőfog (P⁴) korona mesialis vége vastag. A jobb oldali P⁴ korona lingualis fala barnára kopott. A jobb oldali M¹ korona letört, a törésselület még egyenetlen. Mandibula töredék (h. 103 mm, 4. kép). A mandb. corpus oralis fele hiányzik, a törésselülete régi, törése és sérülése a farkas befogásakor keletkezhetett. A mandb. aboralis fele nagy, vastag falú. A ramus mandb. külső rágóizomi nagy felülete (fossa s. facies masseterica) háromszög ovális, mélyen homorú. A széles vastag proc. angularis lefelé-hátra irányul. A fogazat macrodont. Az alsó tépőfog (M₁) mesialis fele hiányzik.

1. táblázat Magyarhomorog-Kónyadomb, honfoglalás kori temető. Farkas koponya és mandibula töredék méretei (mm.)

Koponya méretek (mm.)		Fogkorona méretek (mm.)		
interparietale h. (Op-L)	37	P ³	16	6,6
agykoponya sz. (Ot-Ot)	79	P ⁴	25	13
agykoponya sz. (eu-eu)	70	M ¹	16	19

5. kép Magyarhomorog-Kónyadomb. A 23. honfoglalás kori sír ló-maradványai: sin. mc. dext. ph.I-II-III., sin. mt., ph.-I-II-III.

Koponya méretek (mm.)		Fogkorona méretek (mm.)		
M-M táv.	85	M ²	9	12,6
If-If táv.	56			
c-c táv.	51			
sziklacsontok közötti táv. (Pha-Pha)	19			
occipitalis régió mag. (B-Op)	63			
os. occipit. m. (O-Op)	42			
for. magnum. m. (B-O)	20			
for. magnum sz	28			
agykoptonya m. (B-L)	71			
Mandibula méretek (mm.)				
ramus mandibulae m.	77	M ₂	11	7
ram. mandb. sz	44			
ram. mandb. sz. az M ₃ -tól	52			
corpus mag. M ₃ -nál	37			
ram. mandb. m. a proc. condyl.-nál	38			
proc. condyl. sz.	34			
ang. mandb. h.	60			

h. hosszúság, sz. szélesség, mag./m. magasság, táv. távolság

Ló részleges csontváza. A ló maradványai a sír K-i végében voltak. A ló feje az emberi csontváz jobb oldali lábfeje és a D-i sírfal között, a ló lábvégei tőle jobbra (É-ra) az ember két lábfeje és a K-i sírfal közötti ca. 50 x 30 cm-es felületen - szintén - magasabb szinten kerültek elő. A ló feje a D-i sírfal K-i végében - a sír alja fölött 15 cm-re - a D-i sírfalhoz szorulva Ny-i tájolásban az állán, kissé jobb oldalra (É-ra) dőlve feküdt. A ló lábvégeit eredetileg egymás mellé akarhatták lerakni, de az összehajtott lóbőr "csomag" elhelyezésekor a jobb (?) oldali lábvégek előre (É-i irányban) csúsztak. Ennek következtében egy mc. és egy mt. a lófejtől kiindulva É-i tájolásban; előttük (É-ra) haránt irányban ÉNy-i tájolásban a másik mc., illetve a mt. a K-i sírfallal párhuzamosan É-i tájolásban került elő. A metapodiumok kapcsolcsontjait (mp_{2,4}) és az ujjcsontokat (ph.I.) állat bolygatás mozdíthatta ki eredeti helyükről. A ló feje lekantározva.¹¹

Ló-maradványok (Ltsz.: 63.12.22-41., 5. kép)

A koponya összeroppant, töredékes és hiányos. A fogazat: I¹⁻², di³/I³, C, P¹⁻⁴, M¹⁻³. A di³ még van, az I³ váltódik, rágóéle ép. A C korona nagy. A farkasfog (d. lupinus P¹) kiesett, alveolusa még nyitott. Az M³ rágófelülete még nem teljes. A zápfogsor (P+M) rágófelülete enyhén hullámos. A mandibula kicsi, a corpus mandb. alacsony, alsó éle egyenes. A ram. mandb. elkeskenyedő. A fogazat: I_{1,2}, di₃/I₃, C, P_{2,4}, M_{1,3}. Az I₂ lingualis széle kopott. Az I₃ váltódik, rágóéle ép, a di₃ még funkcióban van. Az M₃ sorba nőtt, a rágófelülete kialakult. Végtagok: sin.-dext. mc., mc_{2,4}, ph.I.-II.-III.; 4 dext. - 3 sin. tarsale, dext. astragalus-calcaneus, sin.-dext. mt., mt₂, sin. mt₄, sin.-dext. ph.I.-II.-III., sesamoideum 2 sup.- 4 inf.

A ló neme mén, az életkora a fogazat statusa alapján 4-4½ éves. A ló marmagassága, testalkata: a négy metapodium (2 mc/2 mt.) hossz méretéből számított (VITTT 1952) marmagassági érték 138,3 cm, közepes testmagasságú. A metapodiumok relatíve rövid, karcsúak. A mc-ok karcsúsági index értéke 14,8 (sin.-dext.) középkarcsú. A mc/mt hosszúsági méretarány 84,15. Az első ujjcsontok (ph.I.) rövid, szélesek. A patacsontok (ph. III.) kicsik.

Pathologia: a jobb oldali hátulsó láb első (ph.I) és második (ph.II) ujjcsontján csontfelrakódás (exostosis) figyelhető meg. A ph.I. dist. epiph. külső (lateralis) oldalán kifelé és lefelé irányuló perforált felületű porózus csontképződmény alakult ki. Alatta, a ph.II. prox. epiph. külső oldalán kiszélesedő csontperem képződött. A ló mortalitása: tavasz és ősz között (ápr/máj.-okt/nov.).

11 DIENES 1963.

12 DIENES 1963.

Ló részleges csontváza. A ló maradványai a sír ÉK-i sarkában, az emberi csontváz bal oldali lábfeje és az É-i sírfal között, a sír alja felett 32 cm-re egy ca. 55x 20 cm-es felületen került elő. A ló lábcsontjainak és a rajtuk levő lókoponya együttes magassága - az elporladt összehajtogatott lóbőr nélkül - 18 cm volt. A ló feje az É-i sírfal K-i végében a sírfalhoz szorulva Ny-i tájolásban az állán feküdt. Alatta - vele azonos irányban - a négy metapodium. A lábvégek D-ről É-felé egymás mellett feküdtek sin. mc/mt. és a dext. mc/mt. sorrendben. A bal szélső lábvég 3 db lábtőcsontja állatbolygatással a sír középvonala felé elcsúszott. A ló feje lekantározva.¹²

Ló-maradványok (63.12.42-64., 6. kép)

A koponya összeroppant, töredékes és hiányos. A fogazat: I¹ dp²⁻³, P¹⁻³, dp⁴, M¹⁻². Az I¹ rágóéle nem kopott. A farkasfog hiányzik (d. lupinus P¹), de az alveolusa még nyitott. Az M³ az alveolus falát áttörte. A mandibula kicsi, a corpus mandb. alacsony, alsó éle egyenes. A fogazat: I₁ dp_{2,3}, P_{2,3}, dp₄, M_{1,2}. A mandb. alsó éle a P₃ gyökere alatt kidomborodik. Az M₃ az alveolus falát áttörte. Végtagok: 4 sin. - 2 dext. carpale, sin. - dext. mc, mc_{2,4}, ph.I.-II.-III., 2 sin. - 2 dext. tarsale, sin.- dext. astragalus-calcaneus, mt., mt₂, ph.I.-II., dext. mt₄, ph.III., sesamoideum 4 sup. - 2 inf., 1 farokcsigolya (vert. caud. IV.).

A ló neme (a caninus hiányában) valószínűleg kanca, az életkora a fogazat statusa alapján 2¾ - 3 év. A ló marmagassága, testalkata: a négy metapodium (2 mc/2 mt) hossz méretéből számított (VITTT 1952.) marmagassági érték 138,7 cm, közepes testmagasságú. A metapodiumok relatíve rövidek, karcsúak. A mc-ok karcsúsági index értéke 14,63 (sin.) - 14,86 (dext.). A mc/mt hosszúsági méretarány 82,52. Az első ujjcsontok (ph.I.) relatíve hosszúak, a patacsontok (ph.III.) kicsik. A IV. farokcsigolya epiphysis lemezei nem csontosodtak el. A bal oldali mc₂ és mc₄ dorsalis ízületi felület peremein éles taraj képződött. A metacarpus (mc₃) ventralis oldalán a kapcsolcsontok (mc_{2,4}) találkozási felületén csontlécek (exostosis) alakultak ki. A ló mortalitása: tél és tavasz között (jan/febr. - ápr/máj.).

Három lovassírban a koponyás nyúzott lóbórt a sír alja fölött 15 cm-re (16.), 20 cm-re (1.) és 32 cm-re (23.) a sír K-i végében helyezték el. A ló feje mindhárom esetben Ny-i tájolású. A ló lenyúzott bőrt gondosan úgy hajtották össze, hogy a lábvégek alulra kerültek. A ló lekantározott fejét az összehajtott bőrre (1 ?, 23.), illetve mellé (16.) helyezték.

A magyarhomorogi áldoztai lovak az un. borealis (póni) típusú lovak közé tartoznak. Feltűnő, hogy a négy ló közül három fiatal állat: egy 1. éves (1.) és kettő 2. éves (9., 23.) volt. Csak egy kifejlett életkorú (16.). A lábvégek gyenge konstitúciója, illetve az erős igénybevétel következtében a lábcsontokon torzulások alakultak ki. Egy 2. éves csikó (23.) mellső lábközépcsontjain (mc/mc₂₊₄), és a kifejlett ló (16.) hátsó lábának ujjcsontjain

(ph.I-II.) - túl korai - csontfelrakódási (exostosis-os) folyamat indult el.

A 15. férfi sírba ázott farkastetem hitvilági és/vagy a temetési szokásban betöltött szerepének további értelmezése néprajzi, vallástörténeti feladat.

A lovak életkora alapján meghatározott temetési évszakok: nyár a 9. és a 16. sírnál, tél eleje a 1. sír, és a tél vége a 23. sír esetében valószínűsíthető.

2. táblázat Magyarhomorog-Kónyadomb. Honfoglalás kori lovak általános adatai, csontméretei (cm, mm.)

Nr.	életkor	Mmag. cm	mc. mm	mc-Idx	ph (mm)			mt. mm	ph. (mm)		
					I. h.	II. h.	III. sz.		I. h.	II. h.	III. sz.
1.	1½-1¾	135,6	217,5	13,34	80/71		68	261	77/69	39	66
9.	2-2½	141,3	230	15,21	80/78	44	80		83/76	44	74
16.	4-4½	138,3	223	14,80	80/73	40	76	265	75/68	40	69
23.	2¾-3	138,7	222	14,86	86/78	43	68	269	81/74	42	66

3. táblázat Magyarhomorog-Kónyadomb. Honfoglalás kori lovak fogkorona méretei (mm)

Sír Nr.		dp2	dp3	dp4	P2	P3	P4	M1	M2	M3
1. F.	h.	41,5	30	31	35*			31,5	27	
	sz.	23,5	25	26	24			26,5	24	
	Pc.h.		8	9				13		
	m.	18	20	20	30			75	65	
A.	h.	35	29,5	32				33		
	sz.	15,2	16,5	16				16		
9. F.	h.			28	35	30		30	31	
	sz.			26,5	25	24		27	25	
	Pc.h.			10		11,3		12	12	
	m.			13	60	65		65	75	
A.	h.			28	30	30		29	30	
	sz.			17	16	18,5		18	16	
16. F.	h.				37	30	29	27	27	28
	sz.				25	27	27,5	25	26,5	23
	Pc.h.					14	13,5	13,5	13	14
	m.				58	70	75	75	60	65
A.	h.				33	29	28	26,5	26	31
	sz.				16,8	18,2	17,5	17	15,5	12,5
23. F.	h.				36	30	29,5*	27,5	27,5	23
	sz.				24	25,5	25,5	26	23,5	19
	Pc.h.					10		11	11	
	m.				60	70	70	75	75	60
A.	h.			29	32	29,5	31*	27,5	29	28
	sz.			15,5	15	17	16,5	15	13,5	11
	m.			5		65	70	70	75	55

F: felső fogak; A: alsó fogak méretei; *: fogcsíra; h: hosszúság; sz: szélesség; m: magasság; Pc: protoconus

4. táblázat Magyarhomorog-Kónyadomb. Honfoglalás kori lovak csontméretei (mm)

Nr.	Csont	hosszúság		szélesség			mélység		
		max.	med-sagitt.	prox	diaph. legk.	dist.	prox	diaph. legk.	dist.
1.	mc.	217,5		49	29	48	30	21	34
		217,5		30	30	48,5	31	21	33,5
	ph.I. ant.	80	71	50	32,5	42,5	34	18	22
		81	72	49	32,5	42,5	34	18,5	23
	ph.II. ant.			49	43	47,5	27,5	21	
		261		48	28	48	43	23	36
	mt.	261		49	28	47	44	23	35,5
		77	69	51	32,5	43	36,5	18,5	24
	ph.I. post.	76,5	69	50	32	42	36	18,5	24
			39	48	41	45	30,5	22	27,5
	ph.II. post.		39	47,5	40	45	30	21,5	27
				52	35	50	34	21,5	38
9.	mc.	230		56	37,5	48	38	20	25
	ph.I. ant.	88	78	55	47,5	50,5	33	22	27
		44	55	35	45	39	19	25	
	ph.II. ant.	83	76	55	35	45,5	39	19	25
		83	76	55	35	45,5	39	19	25
	p.II. post.		44	54	43,5	47	34	22,5	17
		48	33	49	32	21	36		
16.	mc.	223		48	33	50	31	22	35,5
		223		48	33	50	31	22	35,5
	ph.I. ant.	80	73	53	35	44,5	35	18,5	23
		80	72	53,5	35	45	34	18,5	23,5
	ph.II. ant.		40	52,5	45	49	30	21,5	26
			40	52	44,5	49	29,5	21	26
	mt.	265		47	29,5	48	45	25	37
		266,5		47,5	30	49	44	25	37
	ph.I. post.	75	68	53	33	42	37	17,5	22,5
		77	69	53	38*	44*	36	19*	25*
	ph.II. post.		40	50	41	45	30	21	25
			40	54*	43*	45	31	21	25
23.	mc.	222		51,5	32,5	47	33	22	36,5
		222		52	33	47,5	34	22	37
	ph.I. ant.	86	78	50	34	43,5	35	19	24
		85	77	48,5	33,5	43	34	19	23,5
	ph.II. ant.		43	49	43,5	48	30	21,5	
			43	48,5	44	47,5	29,5	21	26
	mt.	267		47	28	48	46	24	37
		269		48	28,5	47	46	24	37,5
	ph.I. post.	81	74	51	32	42	37	19	24
		80	74	50	32	42	37	19	24
	ph.II. post.		42	48	41	45	30	21	26,5
			42	48	41	45	31	21,5	27

* Pathologikus elváltozás következtében megnövekedett méretek

BÖKÖNYI 1974 = Bökönyi, S.: History of domestic mammals in Central and Eastern Europe. Budapest 1974.

DIENES 1962a = Dienes, I. Magyarhomorog. Rég.Füz. I.:15. (Az 1961. év régészeti kutatásai) 1962, 61.

DIENES 1962b = Dienes I.: Jelentés a Magyarhomorogon (Hajdú-Bihar m.) végzett 1961. évi honfoglaló „A”-téma ásatásáról. MNM. At. XII. 207. 1962.

DIENES 1963 = Dienes I.: Magyarhomorog (Hajdú-Bihar m.) Dienes I. 1962. évi MTA. ásatása (dok.) Honfoglaláskori temető. MNM. At. X. 260. 1963.

KOVÁCS 1997 = Kovács, L.: István Dienes'grösste Ausgrabung in Magyarhomorog-Kónyadomb (Forschungsgeschichte). ActaArchHung 49 (1997) 363-384.

VITT 1952 = Vitt, V. O.: Losadi pazyrykskih kurganov. SA 1952, 163-205.

VÖRÖS 1990 = Vörös I.: Kutyaáldozatok és kutya-temetkezések a középkori Magyarországon I. - Dog sacrifices and burials in Medieval Hungary I. FolArch 41 (1990) 117-145.

DIE ARCHÄOZOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DER LANDNAHMEZEITLICHEN GRÄBER VON MAGYARHOMOROG

In Magyarhomorog-Kónyadomb kamen im landnahmezeitlichen Gräberfeldteil vier Pferdebestattungen (Grab 1., 9., 16. 23.) zum Vorschein, die alle zu Männergräber gehörten. Ins Grab 15. wurde nachträglich ein Wolf eingegraben.

Grab 1. Männergrab mit Pferd.

Geschlecht des Pferdes: Hengst, Lebensalter 1½ - 1¾ Jahr (18-21 Monat), Größe 135,6 cm, niedrige Körpergröße. Mortalität des Pferdes: Ende Herbst - Winter (Okt/Nov. - Jan/Febr.).

Grab 9. Männergrab mit Pferd. (Abb. 1.)

Geschlecht des Pferdes: Hengst, Lebensalter 2 - 2½ Jahr, Widerristhöhe 141,3 cm, (grosse) mittlere Körpergröße. Mortalität des Pferdes: Sommer - Ende Herbst (Apr/Mai - Okt/Nov.).

Grab 11. Männergrab mit Pferd.

Neben der Wirbelsäule des Mannes war ein unterer Beißzahn vom jungen Schwein.

Grab 15. Männergrab.

Der Wolf wurde auf seine rechte Seite mit zusammengebundenen Pfoten in ost-westlicher Orientierung in die Grube gelegt. Schädel des Wolfes lag auf dem Bänkchen mit seiner Nase nach Norden auf dem Unterkiefer. Sein Hals erstreckte sich fast senkrecht bis zur Schulterblatt-Vorderglieder-Region auf dem

Grabboden, wo sein Rumpf (Brustkorb) und hintere Gliedmaßen ruhten.

Im oberen Drittel der Grube befand sich der Wolf, wohin einer 60 x 60 cm Grösse Raubgang gegraben wurde. Schädel (Abb. 2) und Unterkieferbruchstück (Abb. 3) des Wolfes.

Grab 16. Männergrab mit Pferd. (Abb. 4.)

Geschlecht des Pferdes: Hengst, Lebensalter 4 - 4½ Jahr, Größe 138,3 cm, mittlere Körpergröße. Auf den ersten (ph. I.) und zweiten (ph. II.) Fingerknochen der linkseitigen hinteren Pfote waren Knochenauflagerungen beobachtbar. Mortalität des Pferdes: Sommer - Ende Herbst (Apr/Mai.-Okt/Nov).

Grab 23. Männergrab mit Pferd. (Abb. 5.)

Geschlecht des Pferdes: Hengst, Lebensalter 2¾-3 Jahr, Größe 138,7 cm, mittlere Körpergröße. Auf den Metacarpen bildeten sich Knochenauflagerungen (exostosis) heraus. Mortalität des Pferdes: Ende Winter - Anfang Frühling (Jan/Febr.- Apr/Mai.).

In drei Pferdebestattungen wurden die zerschundenen Häute sorgfältig so zusammengefaltet, dass die Fussenden untenhin gelangten. Die Pferdeschädel wurden auf die zusammengefalteten Häute (1 ?, 23.), bzw. daneben (16.) gelegt.

Die Pferde aus den Gräbern von Magyarhomorog gehörten zu den sogenannten „borealen” (Pony-) Pferden.